

התמורה בעמדת הרב רבינוביץ מפולטאבה לציונות *

מאת

יעקב ברנאי

יחסם של הרבנים לתנועה הלאומית היהודית בראשיתה, היה מורכב ביותר. היו שתמכו בה בצורה מוחלטת; אחרים עמדו מן הצד; ואילו קבוצה שלישית הסתייגה מן התנועה, מי בעדינות ומי בחריפות רבה. המאפיין את רבני שלוש הקבוצות הללו הוא, ההתלבטויות הקשות בהן היו נתונים בסוגיא זו. גם כשקבעו כבר את עמדתם לגביה, ניתן למצוא בכתביהם ובדבריהם את הדילמא הקשה בה היו נתונים.

בין מבשרי הציונות¹, גם בתנועת חיבת ציון, תפשו מספר רבנים, כגון קלישר, פרידלאנד, אליאשברג, ובעיקר מוהליבר — מקום מרכזי. כבר אז נתגלעו ניצני ההתנגדות לתנועה מצד חוגים חרדים שונים, בארץ ישראל ובמזרח אירופה ובמרכזה². הויכוחים נסבו בעיקר על דרך הגאולה ועל קיום המצוות התלויות בארץ.

עם הופעת הציונות המדינית והתרחבות התנועה החריף הויכוח בין הרבנים לחילוניים וכן בין הרבנים לבין עצמם. מנהיגי התנועה הציונית בראשיתה, ובעיקר הרצל, הבינו את החשיבות הרבה ואת התועלת שתצמח לתנועה עם קירוב הרבנים והיהדות החרדית אליה. לשם כך הודיע הרצל, כי הציונות לא תתערב בענייני אמונתו ומעשיו של שום אדם בתנועה³. אולם בניגוד להרצל, שניסה לקרב את הרבנים, נקטו רוב אנשי השורה השניה בין מנהיגי הציונות ברוסיה, עמדה קשוחה ובלתי מתפשרת, לבקשות הרבנים ליתר פיקוח על ענייני הדת. אפשר לומר בוודאות, כי הרצל שרצה בציונות כתנועת המונים הבין את חשיבות ההתקרבות לרבנים, בעוד שהעסקנים, שהקניטו את הרבנים ולא הסכימו לשום ויתורים⁴, גרמו לדחיית רבבות יהודים שומרי מצוות מן התנועה והפכו לסיעה המייצגת רק חלק קטן מן העם היהודי^{4*}.

לאסיפה הראשונה של ציוני רוסיה, שהתקיימה בוורשה בחודש אלול תרנ"ח (1898), ושקדמה לקונגרס השני בבאזל — הופיעו 14 רבנים אורתודוקסים⁵. לקונגרס

* מאמר זה הוא פרק ממחקר שנכתב בהדרכת ד"ר א' טל. לו ולפרופ' ש' אטינגר על הערותיו נתונה תודתי.

1. עי' י' כץ: לבירור המושג „מבשרי הציונות“, בספר שיבת ציון א, 91—105.
2. עי' י' קלוזנר, בהתעורר עם, ירושלים תשכ"ב, עמ' 35, 63, 153.
3. עי' בפרוטוקול של הקונגרס הציוני הראשון, המהדורה העברית, ירושלים תש"ז, עמ' 75, 97, 119, 158, 162.
4. לדרישת הרבנים להקים „ועד רבני“ שיפקח על הקולטורה, צעקו: „אינקוויזיציה“, עי' א"ע רבינוביץ, „ציון במשפט“, וורשא תרנ"ט, עמ' 34. ראה גם י' צ'לינוב, הקונגרס הציוני השני, ספר צ'לינוב, ת"א תרצ"ז, 108.
- 4*. י' צ'לינוב כבר חש בכך מיד לאחר הקונגרס, עי' שם.
5. עי' י' קלוזנר, אפוזיציה להרצל, ירושלים תש"ך, 29.

עצמו הגיעו כ-10 רבנים.⁶ העימות הבלתי נמנע בין החרדים והחילוניים צץ כבר באסיפת וורשה, כשעלתה על הפרק שאלת הכנסת הקולטורה לעבודה בתנועה הציונית. באסיפה זו הוחלט להציע בפני הקונגרס, להכניס את עבודת הקולטורה למסגרת התנועה על אף התנגדות הרבנים. כמו כן נדחתה הצעת הרבנים להקים „ועד רבני“, שיפקח על עבודת הקולטורה. הפולמוס, שהחל באסיפה זו, נמשך בקונגרס השני והתנהל ביתר שאת אחריו במשך שנים רבות.

התקרבותו לתנועה

הרב אליהו עקיבא רבינוביץ מפולטאבה גם הוא התלבט קשות באיזו עמדה לנקוט כלפי ההתעוררות הלאומית. ביחסו לתנועה הציונית אתה מונה ארבעה שלבים: בתחילה התנגד לציונות המדינית (אך תמך בחובבי ציון); אח"כ התלבט; מאוחר יותר הסכים בצורה מסוייגת ואף נטל חלק באסיפת וורשה ובקונגרס השני. לבסוף הפך שוב למתנגד. פסל את התנועה הציונית במתכונתה אז בצורה מוחלטת והיה מראשי הלוחמים בה.

בספרו „ציון במשפט“, שהופיע לאחר אכזבתו מהקונגרס השני, הוא מספר לנו בהרחבה, כי התנגדותו לתנועה הציונית נבעה תחילה מהאווירה המשיחית ששררה בקרב המוני העם עם הופעת הרצל⁷ ומהחשש של נסיון לדחוק את הקץ, שאסור לפי חז"ל⁸. כן חשש מכשלון התנועה ומהאכזבה והיאוש הצפויים להמונים⁹. לעומת זאת תמך באופן מתון בחובבים המקיימים את מצוות ישוב א"י. כשהתפרסם סדר היום של הקונגרס הראשון¹⁰, הגיע הרב מפולטאבה למסקנה, כי „מעתה... ראויה הציוניות לטפל בה“¹¹ ואז החל לחקור אודותיה ולברר לעצמו את עמדתו. לדבריו, התלהב מאוד ממכתב הברכה ששיגר הרב מוהליבר לקונגרס הראשון¹² וכתב לו מכתב ובו בקשה ליעץ לו ולהדריכו כיצד לפעול למען הרעיון הציוני. הרב מוהליבר השיבו שני מכתבים¹³ ובהם דברים לגמרי לא ברורים על מהות הציונות המדינית. הוא רק ציין כי יש לפעול למען ישוב א"י ומכך תצמח טובה לעם.

כן קיבל דו"ח מצירי עירו, שחזרו מהקונגרס הראשון ומהם התרשם, כי החלומות המשיחיים התחזקו מאוד בקרב המוני העם בעקבות הקונגרס, והדבר הטרידו מאוד. ניכר בעליל כי ניגש לעניין ברצינות רבה. חקר, דרש והתלבט קשות, כרב בישראל, שמחד הוא מעודד את רעיון ישוב א"י, ומאידך הוא נתון בהיסוסים חמורים: האם אין איסור בציונות המדינית מבחינת ההלכה? נוסף לכך, הרי עמדו בראש התנועה אנשים חילוניים, ועניין זה חיזק התלבטויותיו. המותר לשתף פעולה עם תנועה שבראשה מנהיגים כאלה? ואולי הוא הדבר שמפחית מהסכנות המשיחיות שבתנועה?¹⁴ כדי לבחון את הדברים מקרוב החליט לצאת לאסיפת וורשה ולקונגרס השני¹⁴. הוא הקים אגודה חדשה בעירו ובה מספר ממכובדי העיר והם בחרו בו לייצגם בקונגרס.

6. "צ'לינוב, שם, 104. 7. א"ע רבינוביץ, שם, 109.

8. כתובות קיא א, ושם נוסחאות שונות. 9. א"ע רבינוביץ, שם, 12.

10. „המליץ“, כה תמוז תרנ"ז (1897), גליון 156. 11. א"ע רבינוביץ, שם, 13.

12. שם, 14. 13. שם, 18.

14. את נסיעתו מימן אחד מעשירי העיר, יצחק לישעץ.

גם בתקופה זו, כשכבר החליט לבדוק את הציונות מבפנים, עדיין לא הפסיק להתייעץ עם רבנים שונים, ביניהם הדור ר' אליהו חזק רבינוביץ תאומים (האדר"ת) ממיר. גם ממכתבו של האדר"ת אל הרב מפולטאבה ניכרת האמביוולנטיות של הרבנים בייחס לתנועה הציונית בראשיתה¹⁵.

עמדתו לשאלת הקולטורה

שאלת הקולטורה עלתה על הפרק לראשונה באסיפת וורשה. רוב הרבנים ובראשם הרב מפולטאבה התנגדו בחריפות להצעה להקים ועד לענייני קולטורה ומשראו כי הם במיעוט, הציעו למנות לפחות „ועד רבני“, שיפקח על ענייני הקולטורה בתנועה לפי רוח הדת¹⁶. גם הצעה זו לא נתקבלה. כן נדחתה הצעת הרבנים בקונגרס השני¹⁷. בויכוחים הרבים, שהתנהלו בוורשה ובבזל, באו לידי ביטוי באופן בולט הדעות השונות בייחס לעבודת התרבות וליחסי הדת והתנועה הלאומית היהודית. בנוסף לשתי הקבוצות היסודיות: דתיים וחילונים, ניתן להבחין בבירור בזרמים השונים, בין החילוניים בייחסם לבעיית הדת והתרבות ומקומם בחיי התנועה הציונית, ובעיקר בין החרדים, שכבר אז ניתן להבחין ביניהם בעמדות שונות ומנוגדות שהולידו, מספר שנים לאחר מכן, את המפלגות הדתיות הקיימות עד היום.

בראש הקבוצה, שהתנגדה בחריפות לקולטורה, עמד הרב א"ע רבינוביץ מפולטאבה ולידו הרב יהודה לייב צירלסון מפריילוקי. כמה שנים לאחר מכן השתתפו שניהם ביסודה של „אגודת ישראל“ בקטוביץ (1911). הם היו ראשי הלוחמים להקמת ועד רבני, כאשר ראו שהוחלט להכניס את הקולטורה לעבודת התנועה.

הרבנים מהקבוצה המתונה השלימו עם הכנסת הקולטורה, אם כי מלכתחילה התנגדו לה אף הם, אך לא תמכו בהצעת הוועד הרבני, בטענה כי ממילא לא תהיה לו שום השפעה ורק ירבה ויכוחים וחיכוכים. בראש קבוצה זו עמד הרב שמואל יעקב רבינוביץ מסופוצקין (מקדם מאלקסוט) — אח"כ ממייסדי „המזרחי“ בוויילנא (1902)¹⁸. עכשיו נבדוק מה היו עמדותיהם של שני זרמים אלה ביהדות החרדית ועמדת הזרם החילוני בויכוח שהתנהל בתקופת הקונגרס השני:

טענותיו של הרב מפולטאבה נגד הקולטורה, הן רבות ומגוונות ובאות לידי ביטוי בשתי החוברות¹⁹ שהוציא לאור אחרי הקונגרס השני ובמאמרים שפירסם בעתונות. הויכוח בינו לבין מתנגדיו הלך והחריף, ומויכוח ענייני הפך לפולמוס אישי, מלווה בהשמצות ובסילופים.

נקודת המוצא של הרב מפולטאבה היא, כי חרדים וחילוניים יכולים לשתף פעולה בציונות המדינית והכלכלית, היינו בכל מה שקשור בפעילות הפוליטית למען

15. שם, 27. 16. שם, 30.

17. שם, 116. ע"י גם פרוטוקול הקונגרס הציוני השני, מהדורה עברית, ורשא תרנ"ט, עמ' 33, 169, 194.

18. ע"י ג' קרסל, הרב מסופוצקין, תדפיס מתוך הקובץ „קציר“, לתולדות התנועה הציונית ברוסיה, ת"א תשכ"ד.

19. נוסף ל„ציון במשפט“ הוציא לאור החוברת „וענתה בי צדקתי“, ורשא תר"ס, כתשובה לטענות שהעלה נגדו הרב שמואל יעקב רבינוביץ הנ"ל.

השגת ארץ-ישראל לעם היהודי, וכן בשוב א"י ובכל מה שקשור בה. לעומת זאת, טוען הוא, לא תיתכן שום פשרה בנוגע לענייני התרבות והרוח, ועליהם להיות על פי התורה ובפיקוח הרבנים. לכן, הוא הציע, להוציא בכלל את עבודת התרבות מפעולות התנועה.

חששם של הרבנים מהקולטורה היה גדול מאוד, כיון שאימת ההשכלה במערב ובמזרח עדיין ריחפה עליהם והם פחדו כי בהצעת הקולטורה מתכוונים החילוניים להכניס את ההשכלה, שבה נלחמו בחריפות, לתנועה הציונית. הם ראו בכך נסיון לתת לגיטימציה להשכלה שבה נלחמו. חששם מהקולטורה היה כה גדול עד שהרב מפולטאבה טוען שעצם השימוש במלה „קולטורה“ בהקשר לציונות תבריא את החרדים מהתנועה²⁰, והוא מכנה אותה „מלך בלהות“ של הציונות²¹.

הגישה שלו ברורה: מצד אחד ראיית הלאומיות היהודית כעניין חיובי ובכך דגל, גם לאחר שעזב את התנועה, במאמרו הרבים שנתפרסמו בירחוונו „הפלס“²². מצד שני ניסה בכל כוחו להביא לידי כך שהרבנים יוכלו להשפיע על מעשי התנועה, שלא תנהג בניגוד למצוות הדת.

האם חשב כי הדבר ייתכן? מתוך כתביו נראה שלא היה תמים כל-כך, ותפש את העובדה, כי רוב המנהיגים הציוניים והפעילים המרכזיים בתנועה, יתנגדו בכל תוקף לדבר. מלחמתו למען „הועד הרבני“ באה רק כשנכשל בנסיונו למנוע הכנסת הקולטורה לעבודת התנועה בכלל. אך גם בעניין הכנסת הקולטורה וגם בעניין „הועד הרבני“ הסכים לפשרות. הוא הציע תחילה, שהקולטורה תופעל באגודות המקומיות ללא גושפנקא תנועתית וללא שימוש בכספי הקופה המרכזית. בסוף הקונגרס השני אף ויתר על רעיון הוועד הרבני והסתפק ב„ועד פועל רבני“ ליד הוועד הקולטורי²³. אך כל ההצעות הללו נדחו ע"י החילוניים ולא הובאו כלל לידי הצבעה בקונגרס²⁴. נכונותם של הרבנים הקיצוניים ביותר לפשרות היא עובדה שאין נוטים להזכירה. לעומת זאת היו הצירים החילוניים ובעיקר המשכילים והסטודנטים מהמזרח, קיצוניים מאוד בעניין הקולטורה ולא נטו לשום ויתור לרבנים.

מתוך שלילת הציונות שמופעלת בה הקולטורה במתכונתה זו, הגיע הרב מפולטאבה למסקנה חשובה, והיא: שיש לארגן את האורטודוקסיה, כדי שתוכל להילחם בתנועה הלאומית החילונית. לשם כך הציע תחילה, כי החרדים ישתפו פעולה עם הציונות בכל ענייני החומר, אך בענייני רוח תהיה להם הסתדרות נפרדת משלהם.

אין ספק שהחלטת הקונגרס השני בדבר הכנסת הקולטורה, נתנה דחיפה חזקה להתארגנות האורטודוקסיה ולהקמת המפלגות החרדיות, הן בתוך התנועה הציונית (המזרחי) והן מחוצה לה (אגודת ישראל), בה נטל חלק הרב מפולטאבה.

20. „ציון במשפט“, 80. 21. שם, 127.

22. למשל, „הפלס“, תרס"א, א, 19. 23. „ציון במשפט“, 110.

24. ד"ר גאסטר, שניסה לפשר בין תביעות הרבנים לרוב החילוני, לא הצליח להביא הצעת הפשרה שלו לפני הקונגרס והבטיח להכניסה לפרוטוקול. גם בזאת לא עמד, והוא מואשם ע"י הרב מפולטאבה ב„רמיה דיפלומטית“. עי' „ציון במשפט“, 117.

הפולמוס מצד החילוניים

התנגדותו החריפה של הרב מפולטאבה לקולטורה בוורשה ובבול, והידיעות שפרסם כי הוא עומד לפרסם דעתו בעניין זה²⁵ — עוררו סערה במחנה הציוני. לאחר שיצאה לאור חוברתו „ציון במשפט“, התחולל פולמוס נרחב נגדו בעתונות היהודית ובחברות שפורסמו.

משני כיוונים הותקף הרב מפולטאבה: מחוגי החילוניים ובעיקר ע"י עורך ה„מליץ“ ליאון רבינוביץ, ומחוגי החרדים ובראשם הרב שמואל יעקב רבינוביץ²⁶ והרב דוד סלושץ מזיטאמיר²⁷.

בתגובת הציונים החילוניים לטענות הרבנים שהתנגדו לקולטורה, אתה מוצא חוסר עקביות, בלבול ואף סילוף עובדות. ניכר, אמנם, כי חלק מהם, הכירו בחשיבות ההצטרפות של הרבנים לתנועה ואף שמחו על השתתפות הרבנים בקונגרס השני²⁸. לעומת זאת הם מתקיפים בחריפות רבה את הרב מפולטאבה וחבריו, באומרים, כי בין כה וכה אין זה כל כך חשוב אם רב אחד פחות או יותר ישנם בתנועה ושהציונות אינה נבנית ע"י הרבנים²⁹. טענה זו היא פרדוכסלית, כיון שאם באמת דעתם ותגובתם של הרבנים לציונות ולקולטורה אינה חשובה כל-כך, לא היו מתייחסים אליהם ברצינות כזאת ובנימה פולמוסית חריפה כל-כך. העורף הציבורי של הרבנים, היינו המוני היהודים הפשוטים, היו מאוד חשובים למנהיגי התנועה. אך הם לא השכילו לקרובם. המנהיגים והעתונאים החילוניים לא מצאו את הדרך לגשר בין תביעות הרבנים שנראו להם מוגזמות לבין רצונם לצרף לתנועה את המוני העם שומרי המצוות. השפעתם של הרבנים על העם בתקופה זו אם כי לא היתה בשיאה כבימים ימימה בכל זאת היתה עדיין גדולה ביותר*²⁹.

כדי לרכך את התנגדות הרבנים לקולטורה, נקטו כמה מהמתפלמסים החילוניים נעימה רכה יותר, בטענם כי אל להם לרבנים לחשוש מהקולטורה כי תתנגד לדת, כיוון שכל מטרתה היא לקרב את המוני העם היהודים להיסטוריה היהודית וללשון העברית³⁰. כמה מהמתוכחים סילפו את טענות הרבנים והתווכחו עם דעות שלא הושמעו.

25. ראה „המליץ“ יד בתשרי תרנ"ט (1898), גליון 207, מחשבות רצוצות (רשמי מסע), טו, בחתימת „היהודי“ (הוא ליאון רבינוביץ עורך „המליץ“). שם נאמר: „... שמעתי... על רב אחד שבאספת ציונים עשה את עצמו כציוני קיצוני... ולמחרתו „הפה שהתיר הוא אסר“... ועתה עתיד הנהו להדפיס... „השקפת רבנית“ („ציון במשפט“ — י. ב.).

26. ש"י רבינוביץ, הדת והלאומיות, ורשא תר"ס, המאמר „השקפה לטובה“ עמ' 80—123. המאמר נתפרסם גם בהמשכים ב„המליץ“ בחריפות רבה יותר („המליץ“ טז מנחם אב, תרנ"ט, גליון 153 ואילך).

27. ד"ש סלושץ, מכתב לדוד, זיטאמיר תר"ס. 28. י' צ'לינוב שם.

29. „המליץ“, ב חשון תרנ"ט (1898), גליונות 218, 219, מחשבות רצוצות.

29*. על השפעתם החזקה של הרבנים במזרח אירופה בשנות ה-80, עומד לאחרונה י' שלמון, במאמרו: ראשית רפורמה בישיבות מזרח אירופה, מולד, ד, 19-20; מאי-ינוני 1971, עמ' 167.

30. עי' ד"ר מ' מנדלשטאם, מכתב גלוי, „המליץ“ יג ניסן תרנ"ט (1899), גליון 61: „... אנחנו חפצים לחנך את הדור הצעיר בתור יהודים לאומים, ר"ל, לתת להם ידיעה נכונה בשפת עבר, בכתבי הקודש והתלמוד ובספרות העברית“...

משה לייב לילינבלום מטיח נגד הרבנים כי הם מתנגדים לציונות המדינית כולה ולא רק נגד הקולטורה.³¹ הוא ואחרים מלגלים על הרבנים, המשנים את עמדותיהם לגבי הציונות והופכים מציונים נלהבים למתנגדים חריפים (הכוונה לרב מפולטאבה).³²

אין ספק שהתלבטויות הרבנים בענין זה ואף שינוי עמדותיהם נבעו מיחס רציני ביותר לנושא ומפחדם כי עקב הכנסת הקולטורה לעבודת התנועה הציונית, יש סכנה שהחינוך והתרבות בתנועה לא יהיו לפי רוח המסורת ושההשכלה תוחדר לתנועה בדלת הראשית. המתווכחים מהמחנה החילוני לא ניסו לרדת לעומק הבעיה ולחשיבותה הרבה בעיני הרבנים המתלבטים.

הפולמוס מצד החרדים

התגובה לטענות הרב מפולטאבה מצד המחנה החרדי לבשה אופי שונה. על שני יסודות בונים מתנגדיו במחנה זה את עמדותיהם: (א) הציונות וישוב הארץ כמצוה השקולה כנגד כל המצוות; (ב) הנסיון לגשר בין הדעות המנוגדות בעם כדי למנוע פירוד ופילוג.³³ פועל יוצא ראשי מעקרונות אלו היה ראיית החיוב שבמעשי התנועה גם אם הדבר פוגם ופוגע לפעמים בענייני הדת המידיים. היתור לחילוניים בתחומים השונים והתעלמות מעבירות על מצוות הדת, לבשה סאן השקפת עולם, שהתבטאה בהשלמה עם המציאות. המציאות היתה תנועה לאומית יהודית המונהגת ע"י יהודים חילוניים ושרבים מחבריה אף הם אינם שומרי מצוות. מטרתם של הרבנים היתה להביא לתנועה רבבות יהודים חרדים, כדי שיהפכו בה לרוב. כמובן, שמצבם הקשה של היהודים באותה תקופה והתעוררות השאיפות הלאומיות שהיו טבועות עמוק בקרב הרבנים, הביאו גם הם להסכמתם להתפשר ולהשלים עם המציאות. הרב שמואל יעקב רבינוביץ וחבריו סברו שעל-ידי פעולה מבפנים, יגיעו להישגים ויתרמו יותר לעניינם מאשר מחוץ לתנועה.

כשעלתה על הפרק שאלת הקולטורה התנגדו לה בתחילה אך השלימו עם ההחלטה ולא לחצו בעניין ה"ועד הרבני". הרב רבינוביץ מסופצקין סבר כי ועד כזה לא יוכל למלא שום פונקציה מועילה ורק יעורר פולמוס וריב.³⁴

גם אצל רבנים אלה, המחייבים את הציונות, אין קו אחיד בכל הנוגע לבעיית הקולטורה. מתחילה התנגדו לה, אח"כ השלימו אתה ולבסוף ניתן למצוא אפילו סניגוריה על העניין מפי הרב מסופצקין.³⁵ הוא רואה הישג בדבר שמשכילים יהודיים, שהתרחקו לגמרי מהתרבות היהודית יתקרבו ע"י הקולטורה בחזרה לתרבות עמם. דעה זו השמיע אף הרב ד"ר גאסטר בקונגרס השני.³⁶ הם רואים בקולטורה אפשרות לקרב רחוקים ליהדות בעוד שחששו של הרב מפולטאבה היה שהיא תרחיק את הקרובים אליה, מהדרך הנכונה לדעתו.

31. מ"ל לילינבלום, מתריעין על חיה רעה, "המליץ" יד בתמוז תרנ"ט (1899), גליונות 128-129.

32. "היהודי", "המליץ" ב' בחשוון תרנ"ט (1898), 218.

33. ש"י רבינוביץ, הדת והלאומיות, המאמר: דברי שלום ואמת, עמ' 130.

34. הנ"ל, השקפה לטובה, שם, 101. 35. שם, 93.

36. פרוטוקול הקונגרס השני, שם, 174 ואילך.

לפולמוס עקרוני זה, שהתנהל בעת הקונגרס השני (1898) ובסמוך לו, האם אחרי הכנסת הקולטורה ללא פקוח הרבנים, יש לחרדים מקום לפעול במסגרת התנועה הציונית, נלווה גם גוון אישי חריף. הרב מפולטאבה היה ללא ספק אדם קשה-עורף וחרף בפולמוסו. מתנגדיו הפכו את העניין האישי לעיקר והאשימוהו בשינוי הקו שלו לגבי הציונות כיון שלא זכה במשרה מתאימה³⁷. אין ספק כי על אף אישיותו התקיפה והיותו נוח לכעוס ולהסתכסך, הרי עניין הקולטורה והסכנה שראה בה הם שהיו את הגורם הראשי למלחמתו בתנועה הציונית.

הרב מפולטאבה לא שקט על שמריו לאחר שיצא מהתנועה הציונית. בשנות תרס"א—תרס"ה ערך את הירחון הרבני „הפלס“, אח"כ את השבועון החרדי „המחידע“ (בשנים: תר"ע—תרע"ה) ובהם התקיף את התנועה הציונית. כן היה פעיל בענייני ציבור שונים, כמו בארגון ועידת הרבנים בקראקא בשנת תרס"ג³⁸ ובנסיונות לארגן את האורטודוכסיה. הוא היה בין מיסדי „אגודת ישראל“ ונפטר בשלהי מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1917.

מועד תמוז
תשנ"ו
מועד תמוז
תשנ"ו

37. ש"י רבינוביץ, שם, 88; ד' סלושץ, שם, 19; „המליץ“, כט בתמוז תרנ"ט (1899) גליון 141, במאמרו של בר-גלוצא „משוט בארץ“: „... ואח"כ, כאשר לא זכה להבחר לחבר הועד הפועל כי אם נבחר רב אחר“...

38. עי' א"ע רבינוביץ, הפרוטכול של אסיפת הרבנים, קראקא תרס"ג.